'De afkeer van elke vorm van ideologie in de huidige PvdA is een verworvenheid van grote waarde'.

'Voor enige ongerustheid over het ontbreken van theoretische afspiegelingen is bepaald geen reden, eerder een voldoening dat de behoefte daaraan zoveel geringer is geworden.'

Hier spreekt *niet* Wim Kok, maar Joop den Uyl. We schrijven niet 1996, maar 1956. De WBS bestaat niet vijftig jaar, maar tien en aan het woord is de toenmalige WBS-directeur (nog lang geen partijleider). Hij merkt vervolgens op verheugd te zijn over het feit dat 'de socialistische beweging thans in de eerste plaats haar kracht zoekt in constructieve politiek en maatschappelijke activiteit' (en minder behoefte heeft aan verdergaande bezinning, zeker bij het neurotische tempo van naoorlogse intellectuele arbeid) en spreekt ook nog zijn blijdschap uit dat de partij nu het marktmechanisme en het concurrentiedenken tot haar geestelijk eigendom heeft toegelaten, naast het planningsprincipe. En dit zelfs in omgekeerde volgorde; naar Karl Schiller 'concurrentie voor zover mogelijk, planning voor zover mogelijk.'

Een beetje partijleider had het bij deze feestelijkheid kunnen laten en kunnen zeggen 'pet af voor de feiten'. Dit is de koers. Dit is de nieuwe tijd. En zo gaan we, pragmatisch maar vastbesloten, de jaren zestig tegemoet. Maar Joop den Uyl was geen partijleider toen hij deze woorden sprak. Hij was directeur van de WBS en als zodanig (ook naar zijn aard en zijn diepste wezen) nooit tevreden met de feiten alleen, nooit tevreden met het heden, nooit tevreden met gewoontewijsheid.

50 JAAR WIARDI BECKMAN STICHTING

De WBS als klokkeluider

❖

ED. VAN THIJN

Hoogleraar in de Den Uyl-leerstoel aan de Universiteit van Amsterdam

In plaats daarvan altijd op zoek naar verborgen ontwikkelingen, trendbreuken, de contouren van overmorgen, een nieuwe horizon, maar nooit *Ins Blaue Hinein*, nooit los van de werkelijkheid, de dagelijkse belevingswereld van gewone mensen. Hij sluit zijn speech dan ook af met een waarschuwing aan de feestvierende partij om niet door te slaan naar een overdosis aan pragmatiek:

'De socialistische beweging zal voortdurend moeten streven naar een vereniging van werkelijkheidsaanvaarding en utopie, van praktisch constructieve hervormingsarbeid en stuwende maatschappijbeschouwing. Naarmate de maatschappelijke tegenstellingen verder worden afgezwakt, de idee der sociale gerechtigheid door meerderen wordt aanvaard, naar die mate zal het socialisme zich zijn afkomst uit de wereld van droom en verlangen der utopie meer moeten herinneren, wil het niet het lot ondergaan van de mummificering.'

Met die woorden uit dezelfde speech kun je de jaartallen weer omdraaien. Ze telden niet alleen voor 1956, maar ook – misschien wel meer dan ooit nu de idee der sociale gerechtigheid onder druk staat – voor 1996. Niet alleen voor de tienjarige PvdA waarvan we nu weten dat ze veertig jaar ouder is, maar ook voor de vijftig jarige PvdA, waarvan we niet zeker weten of ze nog veertig jaar ouder zal worden en – erger nog – of we dat moeten willen.

Maar ik citeer deze woorden vooral omdat ze zo typerend zijn voor de WBS als wetenschappelijk bureau in dienst van het democratisch socialisme en voor het krachtenveld waarbinnen de WBS functioneert: de band-

breedte tussen het 'alledaags socialisme' (naar een publikatie van een andere WBS-directeur, W. Gortzak) en de eeuwige speurtocht naar de – steeds aan een zijden draadje hangende – utopie ('de wonderbaarlijke terugkeer van de solidariteit' van Paul Kalma).

Tussen begeestering en realiteitszin

Dat brengt mij op het hoofdthema van mijn verhaal: de WBS als klokkeluider (niet van de Notre Dame, maar hooguit van de Nieuwe Kerk). Voortdurend op zoek – wat dat betreft teruggaand op een lange traditie – naar een wetenschappelijke onderbouwing, gebaseerd op (meestal) sociaal-wetenschappelijk onderzoek van maatschappelijk relevant beleid en tegelijk toekomstgeoriënteerd. Niet voor niets schrijft Piet de Rooy in zijn essay bij *De Rode Droom* dat de sociaal-democratie – ook toen men het marxisme al achter zich had gelaten – lange tijd het politieke handelen heeft gezien als een soort tussenstap tussen een (dramatisch) verleden en een onafwendbare (dus ook objectiveerbare en wetenschappelijk te onderbouwen) betere toekomst.

En zo is de WBS altijd, bijna rusteloos, op zoek naar nieuwe trends in de samenleving, ontwikkelingen op middellange en lange termijn, die zich – door de waan van de dag die nu eenmaal in toenemende mate de politieke agenda beheerst – aan het zicht van de beroepspolitici onttrekken. Daarbij signaleerde de WBS ook vele malen breukvlakken, caesuren met het recente verleden, soms nog die van de vorige dag.

Voortdurend ook pleitend voor meer visie, meer structuur, meer samenhang in het steeds fragmentarischer wordende beleid van alledag, voor meer 'sense of direction', soms ook meer 'sense of urgency', voor meer profiel en eigen identiteit.

En dat ging soms heel ver. Zo riep in het begin van de jaren zestig de WBS-staf zichzelf onder leiding van Joop Voogd en Henk Eysink uit tot *Anti Partij Groep*. Men schreef een nota van 36 pagina's *De positie van de partij in deze tijd* waarin het gebrek aan begeestering bekritiseerd werd en een nieuwe, samenhangende maatschappijvisie werd geëist, waarvoor ook enkele bouwstenen werden aangedragen.

Maar ook het omgekeerde gebeurde, als de partij zelf dan wel eens vlagen van bevlogenheid had (zoals in de jaren zeventig -en begin jaren tachtig) was het de WBS die tegenwicht gaf en pleitte voor meer realiteitszin, voetjes op de vloer. Henk van Stiphout is daarvan het meest markante voorbeeld, hij was een van de weinigen die ten tijde van de polarisatie wees op het mogelijke boemerangeffect en de doordravers toeriep dat je 'de wereld niet uit haar voegen hoeft te tillen' om de samenleving te hervormen.

Early warning system

Kernfunctie van de WBS is binnen de beweging een *countervailing power* te zijn. Het intellectuele geweten, onafhankelijk en dienstbaar tegelijk, dat nooit in de pas loopt, altijd met publikaties komt die op dat moment nooit opportuun zijn (*Om de Kwaliteit van het Bestaan* werd door de partijleiding gezien als belangrijkste oorzaak van verkiezingsnederlaag van 1963). Maar altijd, zij het vaak op termijn, de kennistheoretische onderbouwing van het beleid verdiepen en als zodanig ook in het teken staan van een diepgewortelde loyaliteit aan een gemeenschappelijk doel.

De WBS is per definitie en naar haar aard de broedplaats van een nieuwe tijdgeest, 'for better or for worse'. Als de nieuwe tijdgeest ergens haar schaduwen vooruit wierp dan was het op de derde etage van vroeger de Tesselschadestraat en nu de Witsenkade. Daar tasten de sensoren en de grijze cellen de verduisterde hemel af naar de nieuwe vormen en gedachten, die de rust van de zelfvergenoegde zekerheid, de op spelden lopende policymakers verstoren cq. versteren.

Die mysterieuze wisseling van de tijdgeest die niet altijd leidt tot een wisseling van de macht met alle slepende gevolgen van dien. Arie van der Zwan heeft ooit gezegd: de echt goede ondernemers verstaan eenmaal hun tijd, de allerbeste tweemaal, maar driemaal is uitgesloten. Dat geldt zeker ook voor partijleiders, maar voor de WBS geldt dat niet. De WBS is van alle tijden het *early-warning system* van het democratisch-socialisme en altijd anti-cyclisch, als een bijrijder van een motor met zijspan in de bocht. Van *socialisme op sterk water* tot *de wonderbaarlijke terugkeer van de solidariteit* is dan ook voor een WBS'er geen wonderbaarlijke transformatie.

De tweepoligheid van de WBS, de bandbreedte tussen alledaagse politiek en visionaire uitzichten, vind je ook terug in het karakter van de publikaties. De geschiedenis van de WBS is vooral bepaald door enkele grote thematieken die ook typerend waren voor de tijdgeest. Om de belangrijkste te noemen:

De Weg naar Vrijheid (eigenlijk het rapport van

een partijcommissie, maar met de WBS-directeur als auteur; de grenzen zijn niet altijd te trekken); *Om de kwaliteit van het bestaan* en *Het Gelijkheids-project*.

Wie het slagveld (hier in de vorm van een papierwinkel) overziet, ziet ook tientallen onderwerpen van mindere reikwijdte. Wat niet betekent: van minder allooi, want hoe beperkt ook het onderwerp op het eerste gezicht, vaak hebben zij op het desbetreffende beleidsterrein, verstrekkende gevolgen.

Zo was er in de jaren vijftig een opmerkelijke serie van regionale studies:
- Zuidoost Drenthe in het geding
- Arbeid voor Oostelijk Groningen
- Noordoost Overijssel vergeten land
- De seringencultuur in Aalsmeer
- Leven en werken in de IJmond

Dit type rapport was zeer bepalend voor het politiek inzicht in die dagen: geloof in maakbaarheid en planning; geloof in regionale ontwikkeling door industrialisatie; geloof in communityplanning en maatschappelijk opbouwwerk om mensen te begeleiden bij radicale omschakeling van 'Gemeinschaft' naar 'Gesellschaft' (Tönnies) om gevaar van sociale desintegratie en geestelijke ontreddering te voorkomen.

Niet alle thema's waren zo hoogdravend. Mijn eigen debuut als WBS-medewerker vormde een rapportje over 'bakkersnachtarbeid' (nog voordat Jan Schaefer zijn warme werkvloer verruild had voor de kilte van de politiek). Ik herinner mij de wekelijkse voortgangsrapportages ten tijde van Den Uyl, die als een bok op de haverkist zat. Waar blijft toch de *Nota Zaaizaad en pootgoed* vroeg hij week na week in volle ernst.

Maar er waren ook series baanbrekende rapporten op diverse deelterreinen: *De Hervorming van de Onderneming* (Van der Stoel); *Ruimtelijke Ordening, Waar en Hoe?* (Westerhout); *Het Bestuur van de Grote Gemeenten* (Borrie); *De Laagstbetaalden* (Durlacher); *Winst op Recept; De Ombudsman; De Middenschool.*

En van later datum: *De illusie van de Democratische Staat; De Republiek der Weerbaren; Het verdiende loon,* tot aan de allerlaatste: *Ontspoord* (over criminaliteit en rechtshandhaving).

En dwars daar doorheen de permanente influx van de Sectie Gemeente en Provincie (later Centrum voor Lokaal Bestuur), waarin tal van lokale onderwerpen altijd in een breder, vaak inspirerend, kader werden geplaatst. *Think globally, act locally* is een attitude die daar zou kunnen zijn geboren. En daar ook is geboren als men zich de geschriften van Wibaut over de nieuwe wereldorde herinnert. Trouwens: was Wibaut niet zowel de *founding father* van socialistische gemeentepolitiek als één van de grote vormgevers van de socialistische theorievorming. Hij was immers voorzitter van de roemruchte commissie *Socialisatievraagstuk* (1920), waarover Bram Peper in 1981 (bij het 35-jarig bestaan van de WBS) zei 'onder de indruk te zijn van de degelijkheid, van al de feitelijke kennis van zaken binnen het bedrijfsleven en de concreetheid van de voorstellen'.

Overigens, de SDAP moest niets hebben van staatseigendom, als het om socialisatie gaat. Uitdrukkelijk wordt gekozen voor het gemeenschapsbedrijf, waarbij anderen dan bedrijfsgenoten een beslissende stem dienen te hebben. Niet de in het bedrijf werkende arbeiders, ook niet de vakbonden. Men is antisyndicalistisch. Politieke organen (althans hun vertegenwoordigers) mogen een belangrijke stem op hoofdlijnen hebben, maar zij dienen zich verre te houden van de bedrijfsvoering. Uitdrukkelijk wordt gewaarschuwd voor besturing vanuit de bureaucratie, die door traagheid, inflexibiliteit en gebrek aan kennis het produktieproces kan belemmeren. Van der Goes van Naters schrijft in 1930 in *Het staatsbeeld der sociaal-democratie* dat de staatsorganen de dynamiek van deze tijd niet kunnen bijhouden en overbelast raken...

De problematische identificatie met staat en overheid

Het zijn deze waarschuwingen die mij op mijn slotthema brengen, de naoorlogse identificatie die welhaast automatisch is ontstaan tussen democratisch-socialisme en de overheid en die, tot op de dag van vandaag, op de keper beschouwd niet echt in de rede ligt.

Als we de geschiedenis van de WBS overzien, dan is deze op dit thema wel degelijk als klokkeluider opgetreden, maar heeft de kansen onbenut gelaten om op dat gebied met een nieuwe, integrale, concrete, goed implementeerbare visie te komen die deze identificatie op geloofwaardige wijze doorbreekt (een zelfde grondigheid weerspiege-

lend als destijds bijvoorbeeld Wibauts socialisatie-rapport).

Achtereenvolgende WBS-directeuren hebben, meestal in goed onderbouwde jubileumspeeches, op het gevaar van een blind vertrouwen in de overheids-machinerie als sturings-mechanisme gewezen:

– J. Barents: *Democracy, an agonizing reappraisal;*
– J.M. den Uyl: 'Onze samenleving wordt slecht bestuurd' (bij het 25-jarig bestaan van de WBS). Ik moet zeggen dat zijn oeuvre – met uitzondering van 'de smalle marges' – op dit punt niet indrukwekkend is. Hij was een echte overheidsman;
– tien jaar later, Cees de Galan: PvdA heeft een tè zonnige kijk op de overheid en haar planningscapaciteiten. Er heerst teveel de geest van 'wat de overheid doet is welgedaan'. Er wordt in te vage termen over planning gesproken en het gevaar van bureaucratie wordt onderschat.
– Van Stiphout: *(Illusoir perspectief)*. Trekt van leer tegen de maakbaarheidspretentie terwijl de politieke en maatschappelijke werkelijkheid voor minstens de helft het produkt zijn van toevallige factoren. Als je je daarvan geen rekenschap geeft, maak je niet waar wat je pretendeert en ontneem je jezelf vroegtijdig een realiseerbare machtsbasis.
We hadden het kunnen weten

Daarna nog:

– Wouter Gortzak: *(Alledaags Socialisme)*: Wij beseffen het 'probleem-oplossend karakter' van de overheid onderschat te hebben (al laten we dat in onze verkiezingsprogramma's niet blijken);
– Joop van den Berg (in 1986 bij het veertigjarig bestaan van de PvdA): opdracht tot heroriëntatie, met als paranymf Jacques Wallage, die wees op de ernstige stagnatie die optreedt op het niveau van de staat. 'De PvdA leunt – ten onrechte – uitsluitend op hetgeen ze via overheidsingrijpen voor haar mensen kan doen. Terwijl de ervaring leert dat veel van het ideeëngoed stuk is gelopen op een combinatie van politieke onwil en bureaucratische verzandingsmechanismen. De plannen verdwijnen als een theelepeltje in de strooppot.' Nodig is, zo zeggen zij, 'Socialisme zonder Staat'.
– En toen moest de klap op de vuurpijl nog komen: de huidige WBS-directeur, auteur van het opzienbarende geschrift: *De illusie van de democratische staat!* (en inspirator van de WBS-conferentie 'De Staat Verdrukt', waarop een keur van sprekers waaronder ikzelf van leer trok tegen zijn geschrift, maar wel doordrongen was van het feit dat we met de huidige overheid niet verder kunnen.) 'Deze staat is niet onze staat, de neiging tot identificatie in onze kring moet worden doorbroken.'

Het is een gemiste kans dat wij ons deskundigennetwerk dat zeker op het terrein van 'Staat en Burger' indrukwekkend is (recentelijk gedemonsteerd met de vijf auteurs van *De verplaatsing van de politiek*) niet gemobiliseerd hebben in een creatief constructief proces over hoe we dan wel verder moeten met de overheid, maar binnen dat netwerk elkaar beschuldigen van de verkeerde agenda's:

– Staatkundige vernieuwing? Dat is symptoombestrijding en niet van deze tijd. Een déja-vu en een herhaling van zetten, aldus bijvoorbeeld Ron Hillebrand in het januarinummer van *Socialisme & Democratie*.
– De Vonhoff- problematiek: verkokering van bestuur? Dat is een technocratisch concept, uitgaande van een verkeerd soort anachronistisch harmoniedenken.
– Afslanking van de overheid? Modieus geleuter van een doorgeschoten realo-generatie. Nu gaat het dan weer, als ik de discussie tussen Kalma en Van der Ploeg volg, om meer markt en meer overheid, alhoewel volgens Kalma de tegenstelling als zodanig historisch aanvechtbaar is en een goed begrip in de weg staat.
– Decentralisatie? Natuurlijk zijn wij voor decentralisatie, mits niet teveel en zeker niet op ons beleidsterrein. Als concept bovendien ontmaskerd in *De illusie van de democratische staat* als een verkapte poging om via een omweg de invloed van de staat op de burger te vergroten .

En dan praat ik nog niet eens over de totale verzanding waarin de discussie over bestuurlijke reorganisatie terecht is gekomen, nadat twee van onze troetelkinderen – de stadsprovincie en het referendum – elkaar in een dodelijke omhelzing hebben ontmoet. Mede het gevolg van het feit dat wat een vernieuwende gedacht had moeten zijn per se moest worden ingepast in een archaïsch drielagenmodel, zonder differentiatie.

– Nu is er dan de roep om een nieuwe agenda: *De verplaatsing van de politiek*. Maar met Kok vraag ik mij af: moeten wij dat willen? Of hebben wij niets te willen, zoals Frissen in hetzelfde S&D-nummer betoogt en is het politieke bestuur allang gereduceerd tot zomaar een eilandje in de archipel van maatschappelijk zelfbestuur.
– Zelfs over de vraag of er een kloof is tussen burger en politiek (de *Politikverdrossenheit*) verschillen wij van mening in plaats van de krachten te bundelen om de legitimiteit van ons politieke handelen te versterken. Sommigen bepleiten zelfs dat de kloof bewust moet worden vergroot (Ankersmit), opdat de politiek de daadkracht vindt om impopulaire vraagstukken aan te kunnen pakken.

Maatschappelijke rentabiliteit

Onze bestuurderspartij is anders dan in de tijd van Wibaut, als het om bestuurlijke vernieuwing gaat, op zijn aardigst gezegd lichtelijk in verwarring en in vele opzichten oerconservatief. De tijd van *big government* is voorbij, zei president Clinton in zijn *State of the Union*, niet alleen om de Republikeinen te paaien. Waar het in de jaren negentig om gaat, is om *good governance* zegt Jan Kooiman, in een poging het thema bestuur los te koppelen van het begrip 'overheid'.

Waarbij hij – ruw en versimpeld weergegeven – politieke besluitvorming veel meer ziet als een proces van wisselwerking tussen bestuur en burgers die aan elkaar gelijkwaardig zijn, een benadering die ook in toenemende mate doorklinkt in de stukken die op het PvdA-congres van Zwolle ter discussie staan, met name in een prachtig statement van de Eerste-Kamerfractie (afgedrukt in het decembernummer van S&D).

Tegen deze achtergrond kun je je afvragen of de dichotomie die Wim Kok aan het slot van zijn Den Uyl-lezing opwerpt, niet iets teveel van het oude liedje is. Naar zijn mening zullen in de jaren negentig twee visies om voorrang strijden: de liberale visie die uitgaat van een minimale overheid en een sociaal-democratische visie die uitgaat van – let u op de interessante woordkeuze – een actieve publieke sector. Als het om de overheid gaat dan zou dat wel eens het verkeerde speelveld kunnen zijn. En als dit dan al het grote issue wordt in de jaren negentig, dan is het nog maar de vraag of de PvdA het moet zijn die de huidige overheid te hulp moet snellen en zich ermee moet blijven identificeren. Interessanter is de oproep voor een 'onorthodoxe zoektocht naar omvang en organisatie van de publieke sector'.

Maar naar mijn mening is elke bipolaire tegenstelling tussen markt en staat, in welke variant dan ook, een versimpelde tegenstelling, die onrecht doet aan de nieuwe dynamiek van de jaren negentig, waarin juist de interdependentie en de veelal internationale dwarsdoorsnee-mechanismen en netwerken trendzettend zijn. Helaas heeft de WBS in haar netwerk van deskundigen (ik spreek mijzelf daarmee ook kritisch toe) grote kansen laten liggen op de ontwikkeling van nieuwe doorwrochte visies:

1. Wat is de plaats van de bureaucratie in de jaren negentig? Kunnen we nog vooruit met het aloude en uit haar voegen gegroeide Weberiaanse model waarbij gekozen politici een sterk geprofessionaliseerd ambtenarenapparaat aansturen? Als we nu alle hoop op de maakbaarheid van de samenleving via de overheid hebben opgegeven, moeten we dan nu ook de hoop op de maakbaarheid van de overheid zelf overboord zetten? Het onderzoek van de commissie-Van Traa betreft nu toevallig politie en justitie, maar de gesignaleerde fricties en gebreken, het onvoldoende functioneren van politieke verantwoordelijkheden, het bestaan van rolverwarringen, onduidelijke of tegenstrijdige sturingsconcepten, loyaliteitsconflicten enzovoort, komen op veel meer kwetsbare en minder kwetsbare terreinen van overheidsbeleid voor, zowel centraal als decentraal. Maakt dat het aloude maakbaarheidsconcept niet nog meer tot een fictie? Een herijking van grondregels voor de relatie-politiek/bureaucratie/burger is – ook in het kader van *good governance* – dringend geboden.

2. Waarom praten we al jaren over centralisatie versus decentralisatie, over nieuwe bestuursorganen, over herinrichting van de rijksdienst, zonder een fundamentele kerntakendiscussie aan te gaan om het belang van bestuurlijke vernieuwing ook inhoudelijk te kunnen onderbouwen? De gapende kloof tussen burger en politiek zoals aan het licht is getreden bij de referenda over de stadsprovincie in Amsterdam en Rotterdam, is ook mede ontstaan omdat wij als politici en bestuurders hebben nagelaten de relatie tussen inhoud en vormgeving bij voortduring te benadrukken. Bestuurlijke vernieuwing is met name ook in de grote steden een 'freischwebend' proces geworden, ontkoppeld bijvoorbeeld van de dreigende segregatieproblematiek die door Duyvestein in ander verband zo pregnant op

de agenda is geplaatst. Ontkoppeld ook van de vraag hoe verantwoordelijkheden over volkshuisvesting en ruimtelijke ordening maatschappelijk en bestuurlijk zouden moeten worden ingebed. De legitimiteit van overheidstaken moet bij voortduring op inhoudelijke gronden worden aangetoond en bevochten.

3. Waarom hebben wij nooit een goed onderbouwde visie ontwikkeld op privatisering en de grenzen daarvan? En het fascinerende tussengebied? Waarom zijn we opgehouden met denken over de meest gewenste bestuurlijke vormgeving van de kwartaire sector? De non-profit sector, de gezondheidszorg, maar ook de volkshuisvesting. Waarom laten we ons het pistool op de borst zetten als het gaat om een keuze tussen het marktmechanisme of de bureaucratie? Waarom laten we het denken over maatschappelijk ondernemersschap over aan organisatie-adviesbureaus? Waarom hebben we nooit voortgeborduurd op het thema van *maatschappelijke rentabiliteit*, waarbij ook externe effecten en maatschappelijke gevolgen worden meegewogen? Waarom wordt een discussie over de privatisering van de NS uitgevochten op het punt van onrendabele lijnen in plaats van de maatschappelijke rentabiliteit van het hele bedrijf als uitgangspunt te nemen? En waarom zouden trouwens aan de overheidsactiviteiten zelf geen strenge, meetbare, maatschappelijke rentabiliteitseisen gesteld mogen worden? Zoals onder andere Ted Gaebler doet in *Reinventing Government?*

4. Wat is – laatste voorbeeld – ons doorwrochte antwoord op de voor de geloofwaardigheid van de overheid zo beslissende Van Traa-problematiek? Over kerntaken gesproken: het veiligheidsgevoel van de burger is misschien wel de belangrijkste parameter als het om het maatschappelijke rendement van overheidsactiviteiten gaat. De commissie-Van Traa formuleert het zeer indringend: 'De crisis in de opsporing gaat diep. Zij raakt de legitimiteit van de rechtshandhaving. Het gaat om enstige problemen binnen een essentieel deel van de democratische rechtsstaat. De beginselen van de democratische rechtsstaat zijn geen boekenwijsheid maar vormen de grondslag voor een levende rechtsstaat die geen ongetoetst, beter nog ongecontroleerd domein in de rechtshandhaving en opsporing duldt. Een vrij politiebedrijf is ongepast.'

Juist de WBS, die overigens in het rapport *Ontspoord* een eerste aanzet heeft gegeven, zou bij machte moeten zijn op dit moment, waarin ons gezagsapparaat in het ongerede lijkt te zijn geraakt met een goed gefundeerde visie te komen op een eigentijdse invulling van onze democratische rechtsstaat, waarbij politie en justitie niet alleen zijn ingebed in de politieke democratie, maar ook in de maatschappelijke democratie in wijken en buurten en op het platteland.

Bij al deze thema's gaat het erom te voorkomen dat wij terugvallen op traditionele en veroudere denkpatronen maar ons echt afvragen wat de diepingrijpende gevolgen zijn van de onvermijdelijke verplaatsing van de politiek en de omslag van *big government* naar *good governance*, waarbij overheid en burgers in toenemende mate gelijkwaardige partners worden, de overheid niet het enige instrument is om solidariteit te organiseren en de sociale democratie minstens zo belangrijk wordt als de politieke democratie.

Voorportaal van een nieuw soort partij?

Een en ander heeft natuurlijk ook grote gevolgen voor de betekenis, de functie en de organisatievorm van politieke partijen. Wees Thijs Wöltgens enkele jaren terug nog op de mogelijkheid van een democratie zonder kiezers, Bart Tromp confronteert ons in S&D met de mogelijkheid van een partij zonder leden, een moderne kaderpartij zonder kader. Toch vind ik dat hij in zijn roep om een revival van enig constitutionalisme in de partij voorbij gaat aan de vraag die daaraan vooraf dient te gaan: wat zijn straks nog de functies van een politieke partij in die archipel van mondige burgers die rechtstreeks met elkaar communiceren via media, E-mail, internet, waarbij de politiek zich verplaatst en alleen Maurice de Hond blijft zitten waar hij zit, de vinger aan de pols van een virtuele democratie?

Misschien, zo zou dan blijken, dat de partij van de toekomst een beetje gaat lijken op de WBS met haar netwerk van deskundigen en donateurs, haar prominente positie in het publieke debat, haar onophoudelijke speurtocht naar nieuwe trends in de samenleving. De WBS als voorportaal van een nieuw soort partij. Het is een te grote sprong, maar niet per se een schrikbeeld. Met belangstelling wacht ik de lijst van publikaties af die tussen nu en het zestigjarig bestaan het licht zullen zien. De WBS als klokkeluider van een nieuw millenium, die ons bovendien vertelt waar we voortaan de klepel moeten zoeken. Opdat wij, om met Den Uyl te spreken, niet mummificeren.